

Araştırma Makalesi • Research Article

FUZÛLÎ'NİN "TERK" İLE İMTİHANI
Fuzulî's "Abandonment" Of The Trial

Dr. Mustafa Yunus Gümüş

ORCID: 0000-0003-2432-2955 / Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 04 Kasım 2020

Kabul tarihi: 22 Kasım 2020

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Divan Şiiri, Fuzûlî, Terk, Aşk, Fedakârlık, İkiyüzlülük.

ÖZ

Hayatın en önemli unsuru olan insan, dünyaya geldiği günden itibaren farklı zamanlarda ve farklı nedenlerden dolayı durumunu, konumunu, mekânını değiştirmiştir. Elest meclisinden beri süregelen bu yer değiştirme olgusu, her zaman bireyin istemiyle gerçekleşmemiştir. Zorunluluklar, gereklilikler, bireysel ve toplumsal sorumluluklar insanı bu kaçınılmaz durumun içine çekmiştir. "Terk etmek" olarak adlandırdığımız bu durum, hayatının hemen her aşamasında insanın karşısına çıkmış ve insanı sosyal, psikolojik, ekonomik birçok yönden etkilemiştir. Sosyal hayat ile iç içe olan divan şairleri, "terk" kavramını şiirlerinde oldukça sık kullanmışlardır. Fuzûlî'nin şiirlerinde "terk" kavramının kullanımı ile ilgili bu çalışmamızda, şairin bu kavramı hangi yönlerden ele alarak kullandığını, "terk" kavramının şairin anlam dünyasındaki yerini ortaya koymaya çalışacağız.

ABSTRACT

Human, who is the most important element of life, has changed his condition, position and place at different times and for different reasons since the day he was born. This displacement phenomenon, which has been going on since the Elest assembly, has not always been realized by the will of the individual. Obligations, requirements, individual and social responsibilities have drawn people into this inevitable situation. This situation, which we call "abandoning", confronted people in almost every stage of their life and affected them in many social, psychological and economic aspects. Divan poets, who are intertwined with social life, frequently used the concept of "abandonment" in their poems. In this study about the use of the concept of "abandonment" in Fuzûlî's poems, in what ways the poet used this concept; We will try to reveal the place of the concept of "abandonment" in the poet's world of meaning.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 04 November 2020

Accepted 22 November 2020

Keywords: Divan Poetry, Fuzûlî, Abandonment, Love, Sacrifice, Hypocrisy.

GİRİŞ

Ayrılmak, bırakmak, vazgeçmek gibi anlamlara gelen "terk" kelimesi; yaradılışından itibaren insanın karşısına bir imtihan olarak çıkmıştır. Elest meclisinden başlayan bu imtihan süreci, hayatın her aşamasında farklı şekillerde insan hayatının bir parçası olmuştur. Maddi veya manevi terk ediş, kişilerin bireysel olarak tecrübeler edinmesini sağlamış, onları maddi veya manevi yönden etkilemiştir. Sahip olduğu maddi unsurları terk etmek suretiyle dünyevi mallarını kaybeden insanların manevi derecelerinin yükseldiğini, manevi hasletlerini terk eden insanların ise manen alçaldığını gösteren birçok örnek mevcuttur.

Arapça bir kelime olan terk kavramı sözlükte "bırakma, bırakılma, koyuverme, salıverme, vazgeçme, vazgeçilme" (Devellioğlu, 1990: 1086; Akalın, 2011: 2330) şeklinde tanımlanmaktadır. Tasavvufi ıstılahta terk, dervişlerin masiva ile aralarındaki bağlarını koparmasına denir. Terk-i dünya, terk-i ukba, terk-i hesti (varlık) ve terk-i terk seyrüsülukta önemli aşamalardandır (Cebecioğlu, 2014: 490; Uludağ, 2005: 347,353). Terk-i dünya, dünyaya gönül vermemek; terk-i ukbâ, cennet arzusu ve cehennem korkusuyla ibadet etmemek; terk-i hesti, insanın varlığını terk etmesi; terk-i terk ise terk ettim demeyi bile terk etmek anlamlarına gelir. Tasavvuf yolunda salikin insan-ı kâmil mertebesine ulaşması için terk merhalelerinden geçmesi gerekmektedir (Özkan, 2016: 322).

Bir idealden, bir hedeften, maddi ve manevi değerlerden vazgeçebilmek için fedakâr olmak gerekir. Yaradılışı gereği insan, dünyaya ve maddi unsurlara büyük bir hırsla bağlıdır. Dünyevi unsurları elde edebilmek için her türlü yola başvuran insanın, bu hırsından vazgeçebilmesi kolay kolay mümkün görünmez. Bundan dolayı sahip olduğu mekânı, zenginliği, aşkı terk edebilmek için insanın geçerli nedenleri olmalıdır. Bu nedenleri anlamak ve diğer insanlara anlatabilmek onlar için sıkıntılı bir durum olsa da sahip olduğu şeylerden vazgeçebilmek, bulunduğu mekândan ya da sevgiliden ayrılmak birey için oldukça zor bir imtihandır. Dünyaya sıkı şekilde bağlı bir varlık için, bu kadar zor bir süreci açıklayabilecek nedenler şunlar olabilir: aşk ve fedakârlık.

İnsanı cennetten dünyaya sürükleyen, yepyeni bir maceranın ve büyük bir imtihanın içine iten, insanın bireysel özellikleridir. Bezm-i elest ile başlayan bırakmak, terk etmek, ayrılmak imtihanı insanın cennetten çıkarılmasıyla farklı bir kimliğe bürünmüştür. Dünyaya ait ne varsa bir imtihan aracı olarak insanın karşısına çıkmıştır. Dünya malı, kadın, çocuk, güzellik gibi farklı nedenler insan hayatını şekillendirmiştir. Fuzûlî'nin şiirlerinde de görüldüğü üzere temelinde ve mayasında aşk olan insanın kendinden, gönlünden, içinde bulunduğu mekândan ayrılması onun sürekli imtihanı olmuştur. Bireylerin maddi veya manevi bir mekândan uzaklaşması/ayrılması hiçbir zaman kolay olmamıştır. Cennetten çıkarılan Âdem ile Havva'nın dünyada birbirlerine kavuşmaları oldukça uzun bir zaman almış ve her biri çeşitli meşakkatler çekmiştir. Bu durum şunu göstermektedir: Ayrılmayı, terk etmeyi tercih eden insan, aldığı kararın sonuçlarına istemeyerek de olsa rıza göstermiştir. Yani iç veya dış mekân olsun bir yeri terk etmek, dışarıda kalmanın vereceği her türlü zorluğa tahammülü gerektirmiştir.

Fuzûlî'nin Şiirlerinde Terk Kavramı

Fuzûlî'nin şiirlerinde "terk" kavramı, farklı şekillerde kullanılmıştır. "Terk" kavramını hem gerçek hem mecazi hem de tasavvufi anlamları itibarıyla değerlendirmeye aldığımızda bu kavramın anlam zenginliği ve şairin şiir dünyasındaki yeri daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

1. Mekânı terk etmek

İnsan, içinde bulunduğu mekân ile sürekli etkileşim hâlinindedir ve bu mekânlardan etkilenmeden yaşayamaz. Kendinden başka insanlar ile birlikte yaşamını sürdürdüğü dış dünya ile diğer insanların müdahalelerinin kısıtlandığı iç dünya arasında duran bireyin duygu ve düşüncelerinde mekân algılarının etkisi vardır. Bireyin hayatının bir parçası olan mekânlar ile onun terk etme davranışı arasında doğrudan bir ilişki vardır. İnsanların buldukları mekânları terk etmeleri, yaşamları boyunca karşı karşıya kaldıkları bir hakikattir. Fuzûlî'nin şiirlerinde de mekânı terk etme olgusu oldukça fazla görülmektedir.

1.1. Dış mekânı terk

1.1.1. Dünyayı terk etmek

Kur'an-ı Kerim'de dünya ve ahiret birlikte anılmış ve iki hayat arasında yapılan karşılaştırmada ahiret hayatının daha üstün olduğu vurgulanmış fakat bu üstünlük çoğu zaman yanlış anlaşıldığı için ahiret hayatını tercih eden insanlar, dünyadan el etek çekmişlerdir. Oysa ahirette mutlu olabilmek için dünyadan vazgeçmek gibi bir zorunluluk bulunmamaktadır. "Rabbimiz! Bize dünyada da ahirette de iyilik ver"¹ ayetinden de anlaşılacağı üzere Müslümanlar hem ahiret hem de dünya hayatında mutlu olabilmeyi başarabilir. Elbette ki Kur'an-ı Kerim Müslümanların dünyanın süsünden uzaklaşmasını, ibadetlerini yapmalarını emretmekte, dünya ve ahiret arasında bir tercih yapma zorunluluğu olduğunda ahireti tercih etmelerini tavsiye etmektedir.² Fakat bu tercih dünya güzelliklerini tamamen bırakmak anlamına gelmemeli, haddi aşmadan ve meşru yoldan dünya lezzetlerinden faydalanmaya devam edilmelidir.

Fuzûlî, zevk almak isteyenlere dünyayı terk etmelerini tavsiye eder. Yani dünyadan zevk almak isteyen kişiler dünyaya ait unsurlardan uzaklaşmalı, bu unsurları temel amaç hâline getirmemelidir. Çünkü insan, maddi zenginliği elde edebilmek isterken kendi yaşamındaki birçok güzelliği göremez. Bu güzelliklerden faydalanabilmek için onlara kavuşmayı engelleyen unsurları terk etmek gerekir. Bu engeller ortadan kalktıkça insan hayatından zevk almaya başlar. Her ne kadar terk etmek ve zevk almak anlam yönünden farklı yerlerde bulunsa da şaire göre terk etmeden zevk almak mümkün değildir:

Zevk istersen Fuzûlî terk-i dünyâ kıl ki ben

Bulmadım bir zevk bundan gayrı tâ dünyâdeyim (Fuzûlî, G. 189/7)

Fuzûlî'ye göre dünya güzelliklerine aldananlar, asıl güzellik olan sevgilinin güzelliğinden habersiz oldukları için gaflettedir. Bu gafletten kurtulmanın yolu ise dünya güzelliklerinden uzaklaşmaktır. Bundan dolayı gaflet uykusunda olan insan, uyanarak kendi özünü fark eder:

Dâr-ı dünyânı gönül cehd kılıp terk edegör

Hâb-ı gaflette iken özünü bîdâr eyle (Fuzûlî, G. 246/4)

Bu beyitte Fuzûlî dünyayı terk etmek ile ilgili daha farklı bir bakış açısını ortaya koymaktadır. Zahitlerin dünyadan bağlarını kesmelerini nasipsiz olmalarına bağlayan şair, onların dünyayı terk etme fikrinin kendi istekleriyle olmadığını, şayet kendi düşüncelerine kalsaydı onların da dünyayı terk etmeyeceklerini dile getirir. Rintler ve zahitlerin ezelden süregelen kavgalarında tavrını rintlerden yana koyan Fuzûlî, âşıkların ve rintlerin ise zahitlerden farklı olarak dünyevi kaygılarından kendi iradeleri doğrultusunda vazgeçtiklerini belirtir:

Za'f-i tâli' kesti dünyâdan nasibin zâhidiñ

Yoksa öz re'yiyle zâhid terk-i dünyâ etmedi (Fuzûlî, G. 280/6)

Ayrıca aşağıdaki beyitte şair, elest meclisinin sevdalılarının maşuklarına tekrar kavuşma arzusunda oldukları için geçici bir mekân olan dünyada yaşamaktan, burada vakit geçirmekten usandıklarını belirtmektedir. Yani onlar, maşuklarına kavuşmak için dünyadan vazgeçmek istemektedir. Çünkü maşuklarından uzak geçirdikleri her an onların bu hayatta çektikleri zahmeti arttırmakta ve dünya hayatları daha çekilmez bir hâle bürünmektedir:

Mariz-i derd-i aşkım terk-i âlemdir murâdım kim

Bu nâ-hoş mülkte eğlendiğimce zahmetim artar (Fuzûlî, G. 81/4)

Kartal,doğan, şahin gibi avlanmakta mahir olan kuşlar avcılar tarafından kol üstünde gezdirilirler. Kendisini bir avcı kuşu olarak gören Fuzûlî, sevgiliyi ise kuşu kolunda gezdiren avcı olarak

¹ Bakara, 2/201; A'râf, 7/156; Yunus, 10/64; Nahl, 16/122.

² İbrahim, 14/3; Naziat, 79/37-39.

nitelendirmiştir. Sevgilinin kollarından ayrılmak istemeyen kuş, bulunduğu mekândan duyduğu zevkten dolayı, dünyasından vazgeçmiştir. Oysa evcilleştirilmiş kuşlar, korktukları için kendilerini tehlikeye atacak hiçbir işe bulaşmaz ve sıkıntılı hiçbir yere gitmez. Âşığı veya avcı kuşunu bu şekilde davranmaya iten aşktır. Sevgiliye yakın olup onun hizmetinde olmak âşık için yapılacak en güzel iştir. Âşık, sevgilinin varlığıyla hayat bulur, karşılaşacağı hiçbir zorluk onu yıldırmaz. Çünkü tehlikelerin olmadığı yerde âşığa yer yoktur:

Sâ'idiñ zevkiyle terk etmiş Fuzûlî âlemi

Meyl-i sahrâ eylemez bir kuş ki dest-âmûz olur (Fuzûlî, G. 105/5)

1.1.2. Tacı tahtı terk etmek

Tacı tahtı bırakmak denince akla İbrahim b. Edhem gelmektedir. Belh hükümdarı olan İbrahim Edhem, bir av sırasında elleri ve ayakları bağlı bir adamı bir karganın beslediğini görür. Adam eşkiyalar tarafından kaçırılmış, karga ise Allah tarafından gönderilmiştir. Bu olayı görüp etkilen Edhem, tahtını bırakır ve bir derviş gibi yaşamaya başlar (Özön, 2000: 295). Aşağıdaki beyitte Fuzûlî, taht ve tacı terk etmenin önemini anlatmaktadır. Dünyaya ait unsurları terk etmenin fakirlik olmadığını, zenginliklere sahip olsa da insanın ancak bu zenginliklere değer vermeden yükselbileceğini belirten şair, terk ehlinin terk-i dünya, terk-i ukbâ, terk-i terk ile asıl devlete ereceğini düşünmektedir. Vazgeçmek ve kazanmak arasında görünüşte bir tezat olduğu düşünülse de dünyaya değer vermeyen insanlar, dünyadan uzaklaşmak suretiyle daha huzurlu ve mutlu olmaktadır:

Fakr mülki taht ü âlem terki efserdir baña

Şükr-li'llâh devlet-i bâki müyesserdir baña (Fuzûlî, G. 8/1)

1.1.3. Gurbeti terk etmek

Sevgili, âşık ve rakip, divan şiirinde en çok kullanılan ve bir arada bulunan üçlüdür. Aşkın merkezinde bulunan sevgili, âşık ve rakip arasındaki ilişkiyi tavırlarıyla kontrol eder. Âşığın, rakibe karşı duruşu, ona duyduğu öfke hiç değişmez. Fakat sevgili ile rakip arasındaki yakınlaşma âşığın daha tahammülsüz olmasına neden olur. Âşık, sevgili ile rakip arasındaki ilişkinin sonucunu kestiremez; bu belirsizlikten dolayı endişelenir ve korkar. Çünkü insanlar, hayatlarını ilgilendiren durumlarda kontrol sahibi olmak isterler. Hayatlarındaki belirsizlikler onları birçok yönden olumsuz etkiler ve belirsizliğe karşı bir tahammülsüzlük durumu ortaya çıkar (Sarı & Dağ, 2009: 262; Sarıçam, 2014: 1). Fuzûlî de sevgili ile rakip arasındaki ilişkiden rahatsızlık duymaktadır. Onları birlikte görmeye tahammül edememiş ve doğup büyüdüğü mekânı terk edip gurbete gitmiştir:

Yâr ile ağyârı hem-dem görmeğe olsaydı sabr

Terk-i gurbet eyleyip azm-i diyâr etmez m'idim (Fuzûlî, G. 182/5)

1.1.4. Vatanını etmek

İnsanın yalnız bir şekilde hayatını sürdürerek sosyal bir hayatın içinde var olması mümkün değildir. Bir toplumun içinde var olabilmek ve bireylerin birlikte yaşayabilmelerini sağlamak için belli başlı kurallar, toplumsal değerler vardır. Bu kurallar ve değerlerden uzaklaşmış insanların, toplumsal bilinçten de uzaklaşmaları sebebiyle birbirleriyle olan bağları da zayıflar. Şair, birbiriyle bağları kopmuş insanlar arasında kaldığını, hiç kimsenin birbirine karşı merhametli davranmadığını söyler. Böyle bir toplumda yaşamak istemeyen şairi bu mekâna bağlayan tek şey ise sevgilinin merhametli davranışlarıdır. Yani sevgilinin acıması, merhameti olmasa âşık bulunduğu diyarı terk edecektir:

Cemî-i halkdan kat eylemiş ser-rişte-i ülfet

Eğer sen hem terahhum kılmasan terk-i diyâr eyler (Fuzûlî, K. 22/25)

1.1.5. Evi terk etmek

Fuzûlî, âşık olmanın şartlarından birinin de evi barkı terk edip çöllere düşmek olduğunu ifade etmektedir. Nakkaş Ferhat gibi sevdiğini duvarlara resmeden kişilere aldanmamak gerektiğini belirten şair, dış görünüşün insanları yanıltabileceğini ve buna göre davranılması gerektiğini söyler. Ona göre âşık, terk edebildir:

Görüp dîvârlarda Kûh-ken nakşın demen âşık

Benim âşık ki tuttum dest terk-i hân-ü-mân ettim (Fuzûlî, G. 199/4)

1.2. İç mekânı terk

1.2.1. Gönlü terk etmek

Türkçe bir kelime olan gönül, Farsça 'dil', Arapça 'kalb' kelimeleri ile aynı anlamdadır. Her ne kadar aynı anlama gelseler de anlam dünyaları birbirinden ayrı olan bu kelimelerden kalp, vücudun; gönül ise ruhun bir parçasıdır. Divan şiirinde "gönül", aşkın mekânı yani vatanıdır (Zavotçu, 2018: 245). Âşığın aşkı ile ilgili yaşanan bütün hareketlilik bu mekânda yaşanmaktadır. Fuzûlî, aşkı terk etmenin canı ve gönlü terk etmekten zor olduğunu söyler. Sevgilinin âşığa aşkı terk etmeyi emretmesi üzerine âşık canı ve gönlü terk eder. Fakat aşkın vatanı olan gönlü terk etmek, âşık için hayattan kopmak gibidir. Her ne kadar aşkı terk etmemiş olsa da gönlü terk eden âşığın yaşadığını söylemek anlamsızdır:

Aşk terki dil ü cândan görünürdü müşkil

Terk-i aşk eyle dediñ terk-i dil ü cân ettim (Fuzûlî, G. 184/3)

1.2.2. Canı terk etmek

Âşıkların dünyada kismetleri yoktur; önce sevgiliden ayrı geçen bir hayat, sonra vakti gelince canı terk etmek, yani ölüm. Âşığın eline geçen aşk derdi ve hicrandır. Gün yüzü görmeyen âşık gam ile ağlayıp ölerek gamdan kurtulduğu için gülse de hiçbir şey değişmez. Çünkü insanın mukadderata rıza göstermekten başka yapacağı bir şey yoktur:

Hâsılñ evvel gam-i cânândır âhir terk-i cân

Bu imiş kismet Fuzûlî hâh ağla hâh gül (Fuzûlî, G. 174/9)

1.2.3. Terk-i ser etmek

Divan şiirinde âşığın kendine has bireysel özellikleri vardır: "Gözler bir yere takılır kalır, bakış donuktur, baş göğsün üstüne doğru düşme eğilimindedir; beden yapabilirse, içe doğru çekilir. Görünüş, tümüyle insan biçimli ama sanki içbükey ve içine doğru kapanmış bir nesneyi temsil eder." (Selçuk, 2017: 356). Yani şairin aşağıda resmettiği beli bükülmüş, başı göğsünün üstüne düşmüş görüntü âşığa aittir. Beli bükülmek ve başı terk etmek ifadelerinden idam edilmek için çökmüş bir kişiden bahsedildiği de düşünülebilir. Âşığın, sevgilisi uğruna baş vermekten başka elinden gelen bir şey yoktur. Bunu kusur olarak görmemek lazım. Çünkü aşk hikâyesinde âşığın payına düşen budur:

Ham ettiñ kâmetim ger terk-i ser kıldımsa ma'zûrum

Ne özüüm var eğer derlerse olmaz nokta dâl üzre (Fuzûlî, G. 255/3)

1.2.4. Rahatı terk etmek

Cennetteki Kevser suyu, gilman ve huriye kavuşma arzusuyla yanıp tutuşan zahitler, dünya nimetlerinden mahrum kalmaktadır. Rindane bir tavır sergileyen şair, dünyadaki güzellikleri görmezden gelen zahitleri eleştirir. Kavuşmak istedikleri Kevser yerine şarap, huri yerine güzel sevgili yeterlidir. Şaire göre bu dünyada rahatlıkla kavuşabilecekleri nimetleri cennette elde edebilmek için rahatı terk etmenin bir anlamı yoktur. Çünkü sevgili de şarap da bu dünyadadır, beklemek gereksizdir:

Zâhidâ terk etme şâhidler visâli râhatin

Ger ibâdetten hemîn gilmân u havrâdır garaz (Fuzûlî, G. 140/3)

2. Aşk terk etmek

2.1. Aşk terk etmek

Divan şiirinde en çok işlenen konulardan biri aşktır. Öyle ki aşk, şairin kutsalları arasındadır. Âşık konumunda bulunan şair, sevgili ile arasındaki ilişkinin boyutlarını şiirin imkânları dâhilinde anlatmış ve aşkın önemini şiirlerine yansıtmıştır. Hemen hemen bütün şiirlerinde aşk temasını işleyen Fuzûlî, aşkın önündeki bütün engellere savaş açmıştır. Ona göre mihraba meyletmek, aşk yolunu terk etmektir. Bundan dolayı âşıklar mihraba yönelmezler:

Sende dün gördüm Fuzûlî meyl-i mihrâb-ı namâz

Terk-i aşk etmek mi istersin nedir niyyet saña (Fuzûlî, G. 12/7)

Âşıklar için aşkı terk etmek mümkün değildir. Her ne kadar âşık, aşkı uğruna türlü türlü sıkıntılarla karşılaşmış olsa da o asla aşktan vazgeçemez. Bundan dolayı Fuzûlî, âşiğe aşkı terk etmesini tavsiye edenlerin yaptıklarının doğru olmadığını ve onların bu şekilde davranmasının Allah'ın hükmünü değiştirmeye çalışmak olduğunu söyler. Allah'ın hükmünü değiştirmeye çalışmak, yani âşiği aşk yolundan çevirmek çok büyük bir hatadır:

Fuzûlî âşika derler olar kim terk-i aşk eyle

Demezler mi hatâ tağyîr kıl hükm-i kazâ derler (Fuzûlî, G. 74/7)

Şairler sevgiliyi bir hükümdar, âşiği de bir kul olarak anlatmışlardır (Andrews, 2012: 117). Aynı hususta Tanpınar şunları söyler: "(Sevgili) sevmez, bir nevi tabîî vergi gibi sevmeyi kabul eder. İsterse iltifat ve lütfeder. Hatta hükümdar gibi ihsanları vardır. Yine onun gibi isterse bu lütfu ve ihsanı esirger. Hatta cevredir, işkence eder, öldürür. Kiskanılır, fakat kıskanmaz. Bir saray, bir yığın mabeyinci, gözde veya gözde olmaya namzetlerle doludur." (1997: 6). Sevgili ve âşık kendilerine yüklenen bu misyonun farkında olup buna uygun şekilde davranmaktadırlar. Sevgili zulmeder fakat âşık bundan şikâyet etmez, korkup kaçmaz. Ona düşen bir sultana teslim olmuş kulun gösterdiği teslimiyettir. Çünkü sultan hem sever hem sert davranışlarda bulunabilir. Sultanın yaptıklarını bahane edip onu terk etmek sadece korkakların işidir. Fuzûlî'ye göre âşık, aşk yolunun korkusuz yolcusu olduğu için bu yolu terk etmemelidir:

N'olacaktır terk-i aşk etme Fuzûlî vehm edip

Gâyeti derler ola bir bende sultânım sever (Fuzûlî, G. 71/7)

İster beşerî ister hakiki olsun aşk, akıl kavramıyla karşı karşıyadır ve âşiği akıldan uzaklaştırmıştır. Yani Schopenhauer'in dediği gibi "Kendinde ölçü de düzen de bulunmayan şey (aşk), akılla yönetilemez" (Schopenhauer, 2002: 46). Bundan dolayı sevgilinin günden güne artan güzelliğini bahane gösteren Fuzûlî de durumun farkındadır. Aşk terk etmek istedikçe daha fazla bağlanmak ve daha beter âşık olmak, âşiğin akıbeti budur. Zaten mükemmel ve kusursuz olan sevgili, gün geçtikçe âşiğin nazarında daha fazla güzelleşir ve vazgeçilmez bir hâle dönüşür. Âşık, bırakmayı düşünemez ve bırakmak istese bile daha fazla bağlanır:

Baňa maksûd terk-i aşk idi veh kim beni hüsnüñ

Olup gün günden efzûn kıldı gün günden beter âşık (Fuzûlî, G. 153/2)

Aşağıdaki beyitte de durum aynıdır. Aşkın olduğu yerde akıl devre dışı kalır. Hatta şöyle anonim bir şiir vardır:

Bakmaz yaşlıya gence

İnsan anlamaz önce

Akil çıkar aradan

Aşk kalplere girince

Görüldüğü üzere aşk, çoğu zaman aklın önüne geçmiştir. Çekilen bunca sıkıntıya, aşığınmalara, hor görülmelere rağmen aşkı terk etmeyen âşık, rahata kavuşmayı aklından bile geçirmez. Aslında âşığın iradesi elinde olmadığı için aşktan vazgeçmeyi düşünemez. Ayrıca aşkı ilahî takdir olarak kabul eden geleneğe göre aşk bir lütuftur ve ondan vazgeçmek bu lütfu nankörlük etmek gibidir. Bununla birlikte Allah'ın takdirine boyun eğmekten başka bir çare de yoktur:

Akl yâr olsaydı terk-i aşk-ı yâr etmez m'idim

İhtiyâr olsaydı râhat ihtiyâr etmez m'idim (Fuzûlî, G. 182/1)

İnsanın sahip olduklarından vazgeçmesi büyük bir özveri örneğidir. Sevgili, âşıktan aşkıni terk etmesini ister. Aşkı için her türlü fedakârlığı göze alan âşık, aşkından vazgeçme konusunda endişelidir. Ona göre candan ve gönülden vazgeçmek, aşktan vazgeçmekten daha kolaydır. Bundan dolayı aşktan vazgeçmektense tüm benliğiyle yok olmayı göze alır ama aşkı terk etmez. Çünkü Fuzûlî aşkı büyük bir fazilet olarak değerlendirir ve bu ahlaki değerini âşıkları kemal ehli içine dâhil ettiğini söyler. Bundan dolayı o, aşk yolunu terk etmediğini ifade etmektedir:

Aşk terki dil ü cândan görünürdü müşkil

Terk-i aşk eyle dediñ terk-i dil ü cân ettim (Fuzûlî, G. 184/3)

Ey Fuzûlî kılmazam terk-i tarîk-i aşk kim

Bu fazilet dâhil-i ehl-i kemâl eyler beni (Fuzûlî, G. 287/7)

2.2. Sevgiliyi terk Etmek

Sevgilinin bulunduğu mekân, âşığın vatanıdır. Onun buradan başka sığınacağı, gidip mekân tutacağı herhangi bir yeri yoktur. Zaten insanlar kendi vatanlarında zulüm görüp sıkıntı çekseler bile buna tahammül etmek mecburiyetindedir. Âşığın durumu da bundan farksız değildir ve âşık, sevgilinin bulunduğu her yeri kendi vatanı olarak görmüştür. Bu yüzden sevgilinin yaptığı veya yapacağı hiçbir zulüm ona bu mekânı terk ettiremez:

Edemen terk Fuzûlî ser-i kûyun yârîñ

Ne kadar zulm yeri ise baña hoştur vatanım (Fuzûlî, G. 206/7)

Âşığın en büyük korkusu sevgiliden ayrılmaktır. Çünkü onun için hayatın tek anlamı sevgilidir. Her şey onunla anlam kazanır ve değerini bulur. Sevgiliyi terk etmediğini söyleyen âşık, kendisine merhametli davranmasını istediği sevgiliye kendisini terk etmemesi için yalvarır:

Gözümde dem-be-dem bağrım ezip yaşım kimi gitme

Seni terk etmezem çün ben beni sen dahi terk etme

İyen hem zâlim olma ben kimi mazlûmu incitme

Gözüm cânım efendim sevdiğim devletli sultânım (Fuzûlî, Mrb. 3/4)

Sevgiliye ulaşmak için yaptığı hamlelerden olumlu sonuç alamayan âşık, yaptıklarından dolayı pişmanlık duygusuna kapılır. Zaten aşkın doğasında pişmanlık vardır. Şair, neye mal olursa olsun âşıktan bütün beklentilerinden vazgeçmesini, sevgiliyi unutup terk etmesini ister. Beklentilerin boşa çıkması ve âşığın tahammülsüzlüğü onun geri dönüşü olmayan bir karar almasına neden olur. Bu durum âşık ve sevgili arasındaki ilişkinin geleneğine aykırıdır. İstirap çekmesine rağmen aşkından ve sevgiliden vazgeçmeyen âşık, sevgiliyi terk etmeyi göze almıştır:

Çek nedâmetten göğe dûd-i dili dök kanlı yaş

Serv-i nâzı terk kıl gül-berg-i handânı unut (Fuzûlî, G. 39/3)

Yine sevgiliyi terk etmeyi tavsiye eden şair, şarap ve sevgilinin insanı Allah'ın huzurunda asi yaptığını söyler. Şarap ve sevgili, insanın hoşuna gider ve nefsinin okşar. Fakat her ikisi de insanı Allah'tan uzaklaştırır. Bundan dolayı şarap ve sevgiliden uzaklaşmak gerekir:

Ey Fuzûlî mey ü ma'sûk mezâkın terk et

Özüñü âsi-i der-gâh-i îlâh etme dahi (Fuzûlî, G. 270/7)

2.3. Sevgiliyi seyretmeyi terk etmek

Sevgiliyi terk etmek veya onu terke zorlamak âşık için büyük bir müşküldür. Zahit ile âşığın ezelden beri süregelen kavgasında, zahit kendi düşüncelerini âşiğe kabul ettirebilmek için her türlü yola başvurur. Aşağıdaki beyitte şair, zahidin bu davranışları karşısında usanmış bir psikolojiyle fakat biraz lütfkâr bir dil ile seslenir. Zahit, aşkın Allah'ın âşıklara bir lütfu olduğundan habersizdir. Sürekli saldıran, düşüncelerini dayatan ve kavga eden zahit, âşıkların aşkından vazgeçmesi için onlara her türlü baskıyı uygular. Fakat âşıkların tavrı ise nettir, Allah'ın verdiği aşk belasından kendilerini kimse vazgeçiremez:

Deme zâhid ki terk et sîm-ber bütler temâşâsın

Beni kim kurtarır Tanrı sataştırmış belâlardan (Fuzûlî, G. 226/4)

3. Bireysel özellikleri terk etmek

3.1. Nazı terk etmek

Naz, sevgilinin en önemli özelliklerinden biridir. Akün, sevgili ve âşık arasındaki naz ilişkisinden bahsederken şunları söyler:

"Moral yapısı, âşiğine ıstırap çektirmekten hoşlanmak, ona yüzünü göstermekte nazlanmak olan sevgilinin onunla kendisi arasına daima bir mesafe koyması dolayısıyla ayrılık ve hasret, buna eşlik eden şikâyet bu aşkın özünü teşkil eder. Bu, seven ve sevilenin iradesi dışında bir tesirle değil sadece maşukun cilve ve nazının eseri olan bir ayrılıktır. Karşılık görmeyen aşkında sevgilinin uzaktan yüzünü göstermesi, kendisine sadece bakışını çevirmesi bile âşık için bir lütf yerine geçer. Bu karşılıksız aşkıta, maşukun ortada olmayan varlığının yerini almış hayaliyle yetinmek, teselli olduğu kadar bir olgunluğa yükseliş merhalesi de olur." (Akün, 2013: 130)

Sevgilinin her türlü cefasına katlanan âşık, sevgiliden nazı terk etmesini ister. Âşığın sevgilinin naz yapmayı terk etmesini istemesi sevgilinin otoritesine bir başkaldırı olarak da değerlendirilebilir. Aslında o da bilir ki naz ve istiğna sevgilinin âşiğe teveccüh ettiği bir lütuftur. Fakat sevgilinin naz yapması, âşığın sevgilinin peşini bırakmamasına neden olur ve bu durum karşılığı olmayan aşkı devam ettirir. Artık âşık buna tahammül edemez ve sevgiliden naz yapmayı bırakmasını isteyerek bir nebze rahatlamayı düşünür. Bundan dolayı "Allah için naz etme!" diyerek sevgiliyi ikna etmeye çalışır:

Seniñ nâzın görende akl kalmaz hasbeten-li'llâh

Emân ver âşık-i dîdâra bir dem terk-i nâz eyle (Fuzûlî, G. 250/5)

3.2. Cevri terk etmek

Sitem ve cefa, sevgilinin karakteristik özelliklerindedir. Onun cefa ve sitemden vazgeçmesi, aşkın doğasına aykırıdır. Sürekli sitemde bulunan sevgiliden şikâyetle bulunsa da âşık, sevgilinin siteminin kendisine bir karşılık olduğunu bilmektedir. Sevgilinin sitem etmekten vazgeçmesi demek, aslında âşıktan vazgeçmesi anlamına gelmektedir. Bundan dolayı büyük bir korku ve telaş yaşayan âşık, sevgiliye hissettiği duygularını iletmesi için bahar rüzgârından yardım ister. Bununla birlikte âşık, sevgilinin sitemden vazgeçmesini olumsuz bir durum olarak görse de bunu fırsata dönüştürmeye çalışır:

Ey sabâ rahm et kim ol bî-derd kılmış terk-i cevri

Çâre-i derd-i dilim mevkûf bir i'lâmedir (Fuzûlî, G. 73/6)

Divan şiiri geleneğinde sevgili; cevri ve sitem eder, zalimdir, acımasızdır. Bunu âşık da bilir ve onun bu şekilde davranmasına alışkındır. Sevgilinin yaptığı zulümler neticesinde âşığın içi kan ağlar. Bu gelenekte sevgilinin yaptığı zulümlerden rahatsız değilmiş gibi görünse de âşık, aşağıdaki beyitte de görüleceği üzere sevgilinin cevri ve cefayı terk etmesini ister ve bunun gerçekleşmesi için Allah'a

yalvarır. Âşığın bu tavrı, onun yüklendiği misyona uymamaktadır. Fakat âşığın içinde bulunduğu durumu, çaresizliğini ve ümitsizliğini göstermesi açısından önemlidir:

Cefâ vü cevri ile kan oldu bağrım yâ Rab ol bed-hû

Niçin terk eylemez cevri ü cefâsın bir kerem kılmaz (Fuzûlî, G. 119/4)

3.3. Riyayı terk etmek

Bireyin kişiliği, toplumdaki diğer bireyler ile kurduğu ilişkilerin tutarlı olup olmamasında etkilidir. Çevresindeki insanlarla ilişki hâlinde olan insan, kendi dışında cereyan eden olayları sahip olduğu duygu ve düşünceler kadar algılar. Yani bireyin kişiliği, sosyal çevreyle kurduğu ilişkinin nasıl olacağını belirler. Bundan dolayı riya gibi olumsuz olan kişilik özellikleri de aynı şekilde bireyin çevresiyle kurduğu etkileşim ile başlar ve kalıcı hâle gelir (Kula, 2017: 38). Riya, münafıklığın bir belirtisi olarak kabul edilir ve insanlar bu konuda Hz. Peygamber tarafından uyarılır. Hz. Peygamber "Ümmetim için gizli şirk ve şehvetten kaygı duyuyorum" demiş. 'Sizden sonra da hala şirk olacak mı?' sorusuna 'Evet, fakat güneşe, aya, taşta ve puta tapmak şeklinde olmayacak. İnsanlar ibadetlerini riya için yapacaklar' cevabını vermiştir" (Çağrı, 2008: 137). Aynı şekilde şöhret elde edebilmek için ibadet ve hayır yapanların gizledikleri kötülüklerin ve riya ile amel edenlerin riyakârlığının Allah tarafından ortaya çıkarılacağı belirtilmiştir (Çağrı, 2008: 138). Aşk yolunun yolcularının zahitlere yönelttiği eleştirilerin başında zahitlerin riyakâr olmaları gelmektedir. Âşıklar ve zahitlerin kavgasında âşıklardan taraf olan Fuzûlî, kendine riyayı terk etmeyi nasihat eder. Çünkü o, âşıktır ve âşığın riya ile işi yoktur:

Ey Fuzûlî eyle tâ'at-i riyâyî terkini

Tevbe kıl min ba'd meşgûl-i menâhi olmagıl (Fuzûlî, G. 178/7)

Aynı şekilde Fuzûlî, irfan ehli olanların gösterişten uzak durması gerektiğini ifade etmiştir:

Ârif isen tutagör ser-rişte-i feyz-i bakâ

Terk kıl bu suret-i fânî vü nakş-i zâ'ili (Fuzûlî, Mukattaat 14/3)

Şair, yanlış olduğunu bilmesine rağmen riyayı terk etmediği için kendi kendine sitem eder. Çünkü zühdün olduğu yerde aşk olmaz. Yani züht yolunu seçen insan, aşk yolundan ayrılmıştır. Fuzûlî bu durumun yanlış olduğunu farkındadır ve aşktan uzaklaşıp zühtte ısrar etmenin arsızlıktan başka bir şey olmadığını söyler. Şairin asıl korkusu, aşka ve âşıklara savaş açan ikiyüzlü zahitlere benzemektir. Onlara benzememek için ısrarlı bir şekilde âşığa, yani kendine nasihatler eder:

Zühdden geçmez Fuzûlî eylemez terk-i riyâ

Pend çok verdim işitmez ârsızdır ârsız (Fuzûlî, G. 117/7)

3.4. Başıboşluğu terk etmek

Âşığa eziyet etmekten, ıstırap çektirmekten zevk alan sevgili, âşığın gözyaşı dökmesinden de rahatsız olmaktadır. Âşığın uluorta her yerde göstere göstere ağlaması, sevgili nezdinde yanlış ve sevgili bundan dolayı âşığa kızgındır. Şair de âşığın bu yaptığının doğru olmadığını söyler, herkesin göreceği özellikle sevgilinin göreceği yerlerde ağlamaması konusunda onu uyarır. Çünkü onun yapacağı bu yanlış, sevgiliyi kaybetmesiyle neticelenebilir:

Ey gözüm yaşı bu ser-geşteliğîñ terkin kıl

Serv-kâmetlere kat'-i ser-i râh etme dahi (Fuzûlî, G. 270/2)

3.5. Gamı terk etmek

Gam, "sevgiliyi dikkat ve özenle ararken karşılaşılan engeller, sevenin sevgilisi uğruna seve seve katlandığı zorluklar ve sıkıntılar"dır (Uludağ, 2005: 141). Divan şiirinde gam çekmek, âşık olmanın en önemli göstergelerinden biridir ve âşığın ne kadar dayanıklı ve istekli olduğunu göstermesi açısından

önemlidir. Bundan dolayı âşık üzüntüsünün tükenmesini istemez. Çünkü gamın bitmesi demek, sevgilinin âşıktan yüz çevirmesi, tamamen uzaklaşması demektir (Pala, 1998: 146-147). Fuzûlî, sevgilinin kendisinden başka herkes ile samimi bir ilişki içinde olduğunu, onları sevindirdiğini; fakat kendisinin ise hâlâ acı ve keder içinde olduğunu söyler. Oysa âlemdeki herkes dünya nimetleriyle büyük bir rahatlığa kavuşmuş, bütün sıkıntılardan kurtulmuştur. Âşıkların içinde buldukları durum, onların misyonları gereğidir. Onların şikâyet etmeleri de aynı misyon gereği olup âşıklar aşk ile derdin birbirinden uzak olmadığını da bilmektedirler. Buna rağmen aşkın verdiği ıstıraplar, âşıkların da tahammüllerini zorlayıp şikâyetçi olmalarına neden olur. Âşık hem gamdan ayrılmak istemez hem de gamdan kurtulup biraz mutlu olmak ister. Bu tezat ise aşkın doğasında vardır. Âşık, sıkıntılı anlarında gamdan kurtulmak isterken rahat olduğu zamanlarda ise hüznü kaybetmekten korkmaktadır:

Oldu âlem şâd senden ben esîr-i gam henüz

Âlem etti terk-i gam bende gam-i âlem henüz (Fuzûlî, G. 121/1)

3.6. Heyulayı terk etmek

Heyula kelimesi "canlı cisimlerin maddî yapısı, bileşimi" anlamında kullanılmıştır (Karadeniz, 1998: 294). Bu kavramı ilk kez kullanan Aristo'dur. O; heyulayı anlatırken heyulanın, varlığını tek başına ortaya koyabilen bir şey olmadığını, kendisini ancak birleşik maddede öge olarak ortaya koyabileceğini belirtmiştir. Ona göre nesnelere kendi olmasını sağlayan suretleri ile birleştiğinde onlara ayrı ayrı madde sağlayan güç heyula olduğu için heyula fiziki dünyadaki bütün nesnelere maddi kaynağıdır (Yücel, 2018: 188-189). Aşağıdaki beyitte Fuzûlî, heyula ve suret kavramlarından bahsederken varlığın suretinin heyulayı terk ettiğini söyler. Ancak birlikte olduklarında anlam kazanan suret ve heyula kavramlarının birbirini terk etmesi, var oluş düzeninin bozulmasına neden olmaktadır:

Mümkün olmaz ki ola nazm-i cihan re'yinsiz

Sûret-i kevn ki kaçan terk-i heyûlâ eyler (Fuzûlî, K. 42/37)

3.7. Konuşma ısrarını terk etmek

İnsan, çevresindeki diğer varlıklar ile anlaşmak ve iletişim kurmak için çeşitli yollar aramıştır. Anlaşma biçimlerinden ilki beden dilidir. "İnsanlar konuşarak anlaşmayı geliştirmeden önce, beden dilleriyle anlaşırlardı. Beden dili insanların ilk anlaşma aracı ve ilk dili olmuştur. Bedenlerinin dili aracılığıyla insanlar duygularını, düşüncelerini, isteklerini, ihtiyaçlarını ve ruhsal zenginliklerini başka insanlarla paylaşmışlardır." (Baltaş & Baltaş, 2004: 11). Konuşma yoluyla iletişim ise daha sonraki zamanlarda gelişmiştir (Zavotçu, 2007: 138). İnsan, birbirinden farklı duygularını hiçbir söze ihtiyaç duymaksızın da diğer insanlara beden dili ile yansıtabilir. Bazen insanların tavırları ve yüzlerindeki değişim sözden daha etkili bir hâl almakta, konuşmadan da duygu ve düşüncelerini karşıdakine aktarabilmektedir. Bu şekilde varlıkların konuşmadan yüz ve tavırları ile iç dünyalarını yansıtan dış görünümüne hâl dili denmektedir (Zavotçu, 2007: 138-139). İşte Fuzûlî, bireyin içinde bulunduğu hâl anlatmak için söze ihtiyacı olmadığını, dış görünüşünün duygu ve düşüncelerini fazlasıyla yansıttığını bundan dolayı da söz söylemeyi bırakması gerektiğini söyler:

Kıl Fuzûlî terk-i ibrâm-i tekellüm kim yeter

Sûret-i hâliñ ger izhâr-i temennâdır garaz (Fuzûlî, G. 140/7)

3.8. Zulmü/eziyeti terk etmek

Divan şairleri, hayatta karşılaştıkları zorluklar ve engeller karşısında hep feleği suçlamışlar ve ondan şikâyetçi olmuşlardır. Bu şikâyetçi olma durumu artık gelenek hâline gelmiştir. Neredeyse felekten şikâyet etmeyen şair yoktur. Aşağıdaki beyitte Fuzûlî felekten şikâyet eder. Çünkü hiçbir şey âşığının istediği gibi değildir ve işleri yolunda gitmemektedir. Bu durumu görmesine rağmen felek, âşığa acımamakta ve onu görmezden gelmeye devam etmektedir. Feleğin bu acımasız tavrı karşısında âşığının onu şikâyet etmekten başka bir yolu yoktur. Bununla birlikte felekten eziyet etmeyi bırakıp kendisini fark etmesini beklemekten de vazgeçmez. Âşığa göre yaşadıklarının tek müsebbibi felektir ve felek artık eziyet etmekten vazgeçmelidir:

Geceler tâ hâlîme gerdun temâşâ etmedi

Terk edip bî-dâdını bir mihr peydâ etmedi (Fuzûlî, G. 280/1)

3.9. İtibarı terk etmek

Divan şiirinde idealize edilmiş insan tipinin özelliklerinden biri de insanı dünyaya bağlayan bağlardan, mevkilerden kurtulmaktır. İnsan, dünyalık bağlarından kurtulmadan gerçek güzelliğe kavuşamaz ve aşk yolunda ilerleyemez. Çünkü aşk yolunda kınanmak, aşağılanmak, ayıplanmak vardır ve bu yolda itibarını, şanını terk etmeyenler ilerleyemezler. Şair, aklın yönlendirmesinin gönlü kirlettiğini; unvan ve şöhretini terk edenlerin, kaygılarından kurtulanların gerçek mutluluğa kavuştuğunu söyler. Ona göre aşk, akıldan üstündür ve aşkın en önemli şartı dünya bağından kurtulmaktır:

Göñül mir'âtını eyler mükedder akl teklîfi

Hoş ol bî-bâkler kim terk-i nâm ü neng tutmuşlar (Fuzûlî, G. 91/3)

Dünya nimetlerine olan ilgisinden vazgeçtiğini belirten Fuzûlî, asıl amacının Allah'ın varlığında kendisini yok etmek olduğunu söyler. O, bu sayede gerçek imana ulaşacağını da belirtir:

Göñül verdim fenâ vü fakra terk-i i'tibâr ettim

Bi-hamdi'llâh ki âhir küfrüm îmâna deđişirdim (Fuzûlî, G. 202/4)

Aynı şekilde kemal ve fazileti terk etmek de aşk yolunun yolcusunun derecesini arttırır. Şair, kemal ve fazileti terk etmenin kendisi için en büyük kemal ve fazilet olduğunu söyler. Yani terk etmeden ilerlemek mümkün değildir:

Cünûn feyziyle âzâd olmuşum kayd-i âlâyıktan

Kemâl ü fazl terki rûtbe-i fazl ü kemâlimdir (Fuzûlî, G. 103/3)

3.10. Feryadı terk etmek

Âşığının özelliklerinden biri de feryat edip inlemesidir (Pala, 1998: 41). Onun inlemesi, ney sesine benzer ve herkes tarafından tanınması sağlar. Dışarıdan bakılınca olumsuz gibi görünen bu durum, âşığının ünlenmesine katkıda bulunmuştur. Bundan dolayı şair, âşığının hiçbir şekilde feryadı terk etmeyeceğini söyler:

Nâlendedir ney kimi âvâze-i aşkım bülend

Nâle terkin kılmazam ney tek kesilsem bend bend (Fuzûlî, G. 64/1)

3.11. Malı terk etmek

Âşık, feragat etmeden amacına kavuşamayacağını bilmektedir. Bundan dolayı âşık, dünya malından uzaklaşmış ve maddi olan her şeyden vazgeçmiştir. Aşk yolunda ilerlemek için evi barkı terk edip maddi zenginlikleri bırakmak gerekmektedir:

Mülk-i tecrîddir ferâgat evi

Terk-i mâl eyle hân-ü-mândan geç (Fuzûlî, G. 51/3)

3.12. Şarabı terk etmek

Şarap, divan şiirinin en önemli figürlerinden olan rint ve zahidin kavgalarının temel nedenlerinden biri olup divan şairlerinin en çok kullandığı mazmunlardandır. Şarap, aşk derdinin ilacıdır ve âşıklar için vazgeçilmezdir. Şarabı terk etme konusunda zahitlerin uyarıları, meyhane müdavimlerini ve âşıkları huzursuz eder. Fakat baskı ve zorlamalar onların şaraba olan bakışlarını etkilemez. Çünkü şaraptan vazgeçmek, inançlarından vazgeçmek gibidir. Aşağıdaki beyitte de görüleceği üzere zahidin şarabı bırakmayı, sâkînin ise şarap içmeyi tavsiyesi karşısında şair, açık bir şekilde söylemese de tercihini şaraptan yana kullanır. Çünkü o, şarabı terk etmenin mümkün olmadığını bilir:

Câm tut der sâkî-i gül-çihre zâhid terk-i câm

Ey gönül fikr eyle gör kim hansıdır tutmalı pend (Fuzûlî, G. 64/6)

Ayrıca sürekli şaraptan ve sevgiliden vazgeçilmesi gerektiği konusunda insanları uyan ve tehdit eden vaizlerin yanlış yaptığını da vurgulayan şair, onların cennette ulaşmak istedikleri Kevser ve hurinin, şarap ve sevgiliden farkının ne olduğunu sorar. Çünkü âşıkların bu dünyadaki şarap ve sevgili tercihi, zahitlerin Kevser ve huri tercihinden farklı değildir. Bu kadar benzerliğe rağmen bu zevklere kavuşmak için cennete girmeyi beklemek anlamsızdır:

Mey men'ini eyleyip şî'âr ey vâ'iz

Tuttuñ reh-i ta'n-i aşk-i yâr ey vâ'iz

Terk-i mey ü mahbûb idüp cennet için

Şerh eyle ki cennette ne var ey vâ'iz (Fuzûlî, Rubai 58)

Züht ve takvayı bahane edip şaraptan vazgeçenlerin, bir gün büyük bir pişmanlık yaşayacakları muhakkaktır. Çünkü şarap, sadece bir içecek değil âşıkların dertlerinin dermanı, yalnızlığının yoldaşısıdır. Fuzûlî, şarabı terk ettiği için yaşadığı pişmanlığa neden olarak cahilliğini gösterir. Diğer beyitte ise zahidin şarabı terk etmesinin akıl işi olmadığını belirtir ve şarabı içmeyi bıraktığı için zahidi eleştirir:

Fuzûlî câm-i mey terkin kılıp zühd ile takvâdan

Kamu dânâya rûşendir bu kim nâ-dânlığım vardır (Fuzûlî, G. 70/5)

Mey-i gül-gûnu dediñ akla ziyandır zâhid

Bu mudur akl ki terk-i mey-i gül-gûn ettiñ (Fuzûlî, G. 160/2)

Fuzûlî, şarabı terk etmenin verdiği pişmanlığı bir daha vurgular. Özellikle bahar mevsimi, şarap içmenin ve sevgiliyle birlikte olmanın vaktidir. Önceleri güzel gelen şarap içmeyi bırakmak, daha sonra büyük pişmanlıklar doğuracaktır. Bundan dolayı işin sonunu düşünmeden hareket etmemek gerekir:

Terk-i mey ettiñ ey gönül eyyâm-ı gül gelir

Elbette bu işiñ çekilir bir nedâmeti (Fuzûlî, G. 293/2)

Bir başka beyitte ise Fuzûlî, şarap içip sarhoş olduktan sonra kimselere söylemediği aşkını, istemeden de olsa, başkalarına duyurmaktan korkar ve bundan dolayı şarabı terk ettiğini söyler. Onun şarap içmeyi bırakmasının ardında takva veya günah korkusu aranmamalıdır. Çünkü şair, sevdiğinin ve aşkının dillere düşmesini istemez. Nedeni ne olursa olsun onun şaraptan vazgeçmesi kendi arzusuyla değildir, kendinden kaynaklanmayan nedenlere bağlıdır:

Değil takvâdan etsem bâde terkin vehmim andandır

Ki izhâr eyleyem halk içre aşkıñ nâ-gehân ser-hoş (Fuzûlî, G. 131/3)

Âşıklar için şarap ne kadar önemli olursa olsun söz konusu sevgili olunca onlar, şaraptan bile vazgeçer. Şarabın verdiği mutluluk, âşığın sevgiliye duyduğu hayranlık yanında bir şey değildir:

N'ola kılsam terk-i mey minnet kılıp zâhidlere

N'eylerim mey neş'esin ben kim seniñ hayrânınım (Fuzûlî, G. 191/3)

Birçok beyitte şarabı terk etmenin verdiği pişmanlıklardan bahseden ve ondan vazgeçenleri cahillik ile suçlayan şair, aşağıdaki beyitte ise şarap içip sevgiliyle vakit geçirmekten vazgeçmenin zamanının geldiğini söyler. Ona göre bu zevkler, insanı Allah'a karşı asi yapmaktadır:

Ey Fuzûlî mey ü ma'şûk mezâkın terk et

Özüñü âsi-i der-gâh-i îlâh etme dahi (Fuzûlî, G. 270/7)

4. Dinî ritüelleri terk etmek

4.1. Tövbeyi terk etmek

Şairler nasihat eden vaizlere, nâsihlara, zahitlere karşı oldukça mesafelidir ve ön yargıyla yaklaşır. Çünkü sürekli nasihatte bulunan bu şahıslar; kişilerin yaşam tarzını, duygu ve fikir dünyalarını görmezden gelerek onları kendi dünya görüşleri doğrultusunda yönlendirmeye çalışır. Fakat bu konuda şairler hiçbir şekilde taviz vermezler ve kendilerini değiştirmek isteyen nasihatçilere kulak asmazlar. Aşağıdaki beyitte Fuzûlî, şaraba tövbe etmesini isteyen nasihatçiyi uyarır ve kendisine nasihatte bulunmamasını ister. Ayrıca şaire göre nasihat veren kişi, şarabı tatmış olsaydı şarabın verdiği lezzet ve haz ile tövbe etmeyi terk ederdi. Yani tövbeye davet edenler, şarabın ne olduğunu bilmemektedir ve onun ne olduğunu öğrendiklerinde yaptıkları işin yanlış olduğunun farkına varıp tövbeyi ve diğer insanları tövbeye davet etmeyi terk edeceklerdir:

Buyurma tevbe baña ol şarâbdan nâsih

Ki görse anı tutar cezm-i terk-i tevbe Nasûh (Fuzûlî, G. 54/2)

4.2. Edebi terk etmek

Edep, bireyin eğitiminde etkili olan faktörlerden biridir. Bireysel ve toplumsal yönleri bulunan edep, kişinin kendine ve içinde bulunduğu topluma zarar vermeyecek şekilde yaşamasına katkıda bulunur. İnsanın oturması, kalkması, yürüyüşü, konuşması, hayatın içinde var olması ancak belli kurallar ile güzelleşir. İşte edep, bu kuralları kapsayan bir kavram olup içinde hürmet ve muhabbeti de barındırır. Aşağıdaki beyitte Fuzûlî, Hz. Peygamber'e seslenerek kendisini dergâhından kovmamasını, edebi terk ettiyse affetmesini ister. Çünkü sevginin tezahüründe hürmet ve edep vardır. Bunun bilincinde olan şair, Hz. Peygamber'in yani sevgilinin kendisinden uzaklaşmamasını ister:

Yâ Nebî kılma Fuzûlîni kapıñdan mahrûm

Afv kıl var ise der-gâhda terk-i edebi (Fuzûlî, G. 277/7)

Divan şiirinde sevgilinin geçtiği yolun toprağı, âşıklara göre kıymetlidir ve en değerli sürme olarak kabul edilir. Bundan dolayı şair, sevgilinin yolunun toprağını yıkayıp yok eden gözyaşına sitem eder. Bu davranışının edebe uygun olmadığını ve kendisi için yere düşecek kadar değersiz olduğunu ifade eder. Şaire göre sevgiliye ait ne varsa kıymetlidir, ona zarar verecek her hareket edebi terk etmek ile eş değerdir. Yani hayatın merkezinde sevgili vardır ve hayat ona göre şekillenir:

Gerd-i rehin ey eşk yudun çeşm-i terimden

Terk-i edep ettin n'ola düşsen nazerimden (Fuzûlî, G. 223/1)

İnsan, sahip olduğu duyguları bir şekilde davranışa dönüştürür. Mutluluk, mutsuzluk; huzur, huzursuzluk; acı, zevk gibi insanı farklı şekilde etkileyen duygular, insanların davranışına bakarak anlamlı hâle gelir. Bundan dolayı şair, gönlünün yanıklığının kanlı gözyaşından, kederinin düşkünlüğünden anlaşıldığını söyler ve edebi terk etmesinin belirtisinin de gözden düşmek olduğunu ifade eder:

Sûz-i dilim eşk-i âlden eyle kıyâs

Endûhumu za'f-i hâlden eyle kıyâs

Hur-şîd ki hüsnüñle kılar bahs-i kemâl

Terk-i edebiñ zevâlden eyle kıyas (Fuzûlî, Rubai 67)

4.3. Nasihati terk etmek

Âşık aşk için yaratılmıştır ve aşkın verdiği bütün hâllerden memnundur. Aşk yolunu terk etmesi için yapılan nasihatlerin faydası yoktur ve âşık bu nasihatlerden usanmıştır. Bundan dolayı o, kendine nasihatte bulunanlardan nasihatten vazgeçmelerini ve kendisini kendi hâline bırakmalarını ister. Ayrıca içinde bulunduğu durumu afyon bağımlısı birine benzetir ve afyon bağımlısına zehrin zarar vermeyeceğini söyler. Şaire göre âşık, aşk bağımlısıdır ve onu aşktan koparacak hiçbir güç yoktur:

Aşk zevkiyle hoşum terk-i nasihat kıl refik

Ben ki tiryâkî-mizâcım zehr kâr etmez baña (Fuzûlî, G. 10/4)

4.4. Melameti terk etmek

Aşkın karşısında yer alan insanlar, âşığın melamet yolundan ayrılması için her yolu denemektedir. Oysa âşıklar tercihlerini elest meclisinde yapmışlardır ve onları bu yoldan uzaklaştırmaya çalışmak anlamsızdır. Onlar, aşk yolunu ilahi takdir olarak kabul etmişler ve Allah'ın takdirini değiştirmenin mümkün olmadığına inanmışlardır. Yani onların aşk ve melamet yolunu terk etmelerinin imkânı yoktur:

Ey ki ehl-i aşka söylersen melâmet terkin et

Söyle kim mümkün midir tagyîr-i takdîr-i Hudâ (Fuzûlî, G. 15/5)

4.5. Tespihi terk etmek

Divan şiirinde tespih, genellikle zahitler ile birlikte kullanılmış ve riyakâr zahidin bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Samimiyetten uzak ve ikiyüzlü zahitler, meyhaneyi mesken etmeye başlayıp sevgilinin dudaklarıyla karşılaştıktan sonra riyanın sembolü olan tespihi terk etmişlerdir. Çünkü onlar, çeng tellerinin ahengini tespih ipine tercih etmeye başlamışlardır:

Lebiñ devrinde zâhidler tutup mey-hâneler küncün

Kılıp tesbih terkin târ-i zülf-i çeng tutmuşlar (Fuzûlî, G. 91/6)

Ne sevgiliye kavuşup ne de sevgiliden uzaklaşabilen âşığın ömrü, terk etmek ve terk edememek arasında geçmiştir. Geçen zaman, ondan birçok şeyi alıp götürmüş ve o, geçip gidenlerin ardından sadece bakakalmıştır. Âşık, bu yaşadıklarından zahitleri sorumlu tutmuştur. Vaktini tehdit ile geçiren zahitler, kendilerinin Kevser ve hurilere kavuşma arzularından dolayı, âşıkların sevgiliye kavuşmalarını engellemek istemişlerdir. Her şeye rağmen onların bu tavrından usanmış olan âşıklar, azap etmemeleri konusunda zahitlere ricada bulunurlar. Kendi arzularıkları şeylerin düşüncesini terk etmemelerini fakat ısrarla da beklememeleri tavsiyesini de vermeyi unutmazlar:

Tehdîd ile geçti rûzgâr ey vâ'iz

Fevt oldu şarâb-ı vasl-ı yâr ey vâ'iz

Ger kevser ü hûr ise gazez verme azâb

Ne terk buyur ne intizâr ey vâ'iz (Fuzûlî, Murabba 73)

5. Terk ehli

Terk ehli dünyayı, ukbayı, varlığını ve sonunda terki terk eder (Cebecioğlu, 2014: 490). Hiçbir duruma, eşyaya, kişiye menfaat gözüyle bakmadıkları için onların her davranışı ve yaptığı samimidir. Bundan dolayı onlardan daha yakın ve candan dost yoktur. Fuzûlî, terk ehlinin kölesi olduğunu, onları candan aziz gördüğünü söyler. Hatta Hz. Yusuf'un kendini beğenmiş biri olduğunu ve onunla hiçbir

bağlarının olmadığını belirtir. Mısır gibi bir devletin en önemli bürokrati olan Hz. Yusuf ile terk ehlini kıyaslayan şair, onları Hz. Yusuf'tan daha kıymetli görmektedir:

Ehl-i terkin kuluyuz oldur bize cândan azîz

Yûsuf ise hod-fürûş anunla yok bâzârımız (Fuzûlî, G. 112/5)

Yine Fuzûlî bir başka beyitte ise fakirliğe şükreden şükür ehline Allah'ın Hz. Musa'ya verdiği değeri verdiğini söyler ve bolluk içindeki terk ehlinin ise zamanın Hz. Süleyman'ı edeceğini ifade eder:

Verir fakr içre şükr ehline kadr-i Mûsî-i İmran

Tena'um içre terk ehlin Süleyman-i zaman eyler (Fuzûlî, K. 36/5)

Sonuç

Fuzûlî'nin şiirlerinde terk kavramı, farklı şekillerde kullanılmış olup büyük bir anlam zenginliğine sahiptir. Çalışmamızda değerlendirdiğimiz beyitlerde de görüleceği üzere bu kavram; aşk, mekân, bireysel özellikler, dinî ritüeller ve sosyal normlar ile ilişkilidir.

İnsan hayatının birçok aşamasında dinin etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Dinî ritüellere önem veren toplumlarda din, insan hayatını şekillendirir, sınırlandırır ve insanı kendi kalıpları içinde kalmaya zorlar. Toplum içinde dinin bu gücünün farkında olan bazı kişiler, bu gücü kendi amaçları doğrultusunda kullanmaya çalışırlar. Divan şiirinde zahitler, dini kendilerine zırh edinmiş ve insanları kendileri gibi düşünmeye zorlamışlardır. Fuzûlî'nin şiirlerinde terk etmenin işlendiği beyitlerde zahitlerin baskısının âşık ve rintleri terk etme aşamasına getirdiği görülmektedir. Özellikle dış mekânların terki konusunda dinî içerikli bu baskıların etkisi oldukça fazladır. Bununla birlikte yaptığı her işi gösteriş ve bir kazanç elde edebilmek için yapan zahitlerin, dünyayı ya da dünyaya ait mekânları terk etmelerinin altında ahirette elde etmek istedikleri mekânların hayali yatmaktadır. Bundan dolayı zahitler samimiyetten uzak olarak görülmüş ve âşıkmeşrep kişiler tarafından eleştirilmiştir. Çalışmamızda iç mekân olarak değerlendirdiğimiz can, gönül gibi kavramların âşık tarafından sevgili uğruna feda edildiğini görmekteyiz.

Terk etme, âşıkların kaderidir. Sevgilinin merhametsiz ve umarsız tavırları karşısında çaresiz kalan âşık, sevgilinin rakip ile yakınlaşmasına tahammül edemeyip bulunduğu diyarı terk eder. Fakat birçok durumda âşığın terk etmesinin altında yatan en büyük neden aşk ve fedakârlıktır. İnsanın sahip olduğu maddi değerleri terk etmesinin fedakârlıktan başka bir açıklaması yoktur.

Fuzûlî, şiirlerinde genellikle âşık konumunda yerini almış ve aşka engel olan her şey ile savaşmıştır. Ona göre aşk, ilahi takdirdir ve âşığın aşk yolundan yani sevgiliden ayrılması mümkün değildir. Bundan dolayı şair, sevgiliden başka tarafa meyledenleri aşk yolundan ayrılmakla suçlamıştır. Yani sevgiliden uzaklaşanlar aşkı terk etmiştir. Fakat bir beyitte şair, geleneğe aykırı olduğunu bile sevgilinin verdiği ıstıraplardan dolayı âşığın sevgiliyi terk etmesini tavsiye eder. Bununla birlikte sultan olarak değerlendirilen sevgilinin yaptıklarını bahane ederek ondan uzaklaşmayı da korkakların yapacağı iş olarak değerlendirir.

Fuzûlî'nin şiirlerinde dinî ritüelleri ve sosyal normları terk etmek de dikkat çekici şekilde kullanılmıştır. Samimiyeti elden bırakmayan şair, samimiyetten uzak olan her şeyden ve kişiden kaçınmıştır. Son olarak şunu söyleyebiliriz; Fuzûlî'nin terkinin temelinde aşk, samimiyet ve fedakârlık vardır. Zaten aşk, samimi ve fedakâr olmayı gerektirir. Aşkı merkeze alan ve kendini de âşık olarak gören şair, hayata bir âşık gözüyle bakar ve karşılaştığı durumları ona göre değerlendirir. Terk edecekse bile aşk için yani samimiyet ve fedakârlık için terk eder.

KAYNAKÇA

Akalın, Ş. H. (2011). Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Akün, Ö. F. (2013). *Divan Edebiyatı*. İstanbul: İSAM Yayınları.

Andrews, W. G. (2012). *Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı*. İstanbul: İletişim.

- Baltaş, Z., & Baltaş, A. (2004). *Bedenin Dili*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Cebecioglu, E. (2014). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Otto Yayınları.
- Çağrı, M. (2008). Riya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 35, 137-138. İstanbul: TDV.
- Devellioğlu, F. (1990). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Karadeniz, O. (1998). Heyûlâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 17, 294-295. İstanbul: TDV.
- Kula, T. (2017). El- Muhâsibî'ye Göre Riyâ'nın İnsanın Olumsuz Kişilik Yapılanmasına Etkisi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(19), 37-49.
- Özkan, F. H. (2016). Tasavvufa Dair Bir Eser: Fütûh-nâme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 312-348.
- Özön, M. N. (2000). İbrâhim b. Edhem. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 21, 295-296. İstanbul: TDV.
- Pala, İ. (1998). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Ötüken.
- Sarı, S., & Dağ, İ. (2009). Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği, Endişe ile İlgili Olumlu İnançlar Ölçeği ve Endişenin Sonuçları Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması, geçerliliği ve güvenilirliği. *Anadolu Psikiyatri Dergisi* (10), 261-270.
- Sarıçam, H. (2014). Belirsizliğe Tahammülsüzlüğün Mutluluğa Etkisi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 1-12.
- Schopenhauer, A. (2002). *Aşkın Metafiziği*. (S. Hilav, Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Selçuk, B. (2017). Gasset ve Fuzûlî'deki Sevgiler Üstüne. , 5(7),. *International Journal of Language Academy*, 5(7), 345-358.
- Tanpınar, A. H. (1997). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan.
- Uludağ, S. (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı.
- Yücel, H. (2018, Temmuz). Kindî'ye Göre Heyûlâ Kavramı Bağlamında Âlemin Ezeliliği Problemi. *Diyanet İlmî Dergi*, 54/2, 187-202.
- Zavotçu, G. (2007). Divan Şiirinde Hâl Dili. *İlmî Araştırmalar*, 137-155.
- Zavotçu, G. (2018). Gönül. *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*. İstanbul: Umuttepe Yayınları.